

Naslov izvornika
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

Predložak grčkog teksta prema izdanju:
Aristotelis
ETHICA NICOMACHEA

Recognivit brevisque adnotatione critica instruxit I. Bywater
MCMLXX

Filozofski fakultet Sarajevo

F

145 02

COBISS •

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 17.01/.02

ARISTOTELES

Nikomahova etika / Aristotel ; prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Lađa η ; predgovor i filozofijska redakтура Danilo Pejović. - Zagreb : Globus, 1988. - XXXIX. 269 str. ; 22 cm. — (Biblioteka Episteme)

Prijevod djela: 'Etnika Nikomaheia / Aristoteles. - Novi otisak izd. iz 1982. u nakl. SNL. - Aristotelova praktična filozofija i etika; str. V—XXXIX. - Pogovor prevoditelja: str. 243-248. - Grčko-latinsko-hrvatski rječnik temeljnih pojmova ili nazivaka: str. 25 1-269. - Bibliografija i bilješke uz tekst. - Kazalo.

ISBN 86-343-0376-4

Objavljivanje ove knjige sufinancirala je Samoupravna interesna zajednica znanosti SR Hrvatske

ARISTOTELOVA PRAKTIČNA FILOZOFIJA I ETIKA

1 »PREDMET« I »METODA«

1. Kao na tolikim drugim područjima filozofije i znanosti Aristotel je krčio d putove »filozofije o ljudskim drvarima« (*Eth. Nic.* X,10, 1181 b 15: *περί τα ἀν&ρώηνα φιλοσοφία*),¹ i taj posao nazvao *praktičnom filozofijom* obuhvaćajući posebne discipline etiku, ekonomiku i politiku. Mi ćemo se zasad zaustaviti samo pri etici, njezinu mjestu u praktičnoj filozofiji i položaju ove posljednje u Aristotelovu mišljenju kao cjelini².

Ako je svaka spoznaja ili praktična ili poietička ili teoretska (*Met.* V, 1, 1025 b 25), onda praktična filozofija tvori zasebnu i osebujnu sferu istraživanja koja se ne može svesti ni na teoretsko ni na poletičko područje. Jer tu nije riječ ni o promatranju ni o tvorenju, o čemu raspravljaju odgovarajuće grane filozofije i njihove posebne discipline, nego o čovječjem *djelovanju* ili činjenju, činima ili činidbama. Kad je tako, onda se ponajprije postavlja pitanje kako se i uopće po čemu razlikuju tri glavna filozofska područja, a zatim se pita u čemu je osebujnost područja prakse i praktičnoga te ono zahtijeva specifičan pristup i o njemu valja razviti posebnu filozofiju? Tek kada se s time makar u glavnim potezima upoznemo bit ćemo pripremljeni za razumijevanje *Nikomahove etike*, pojedinosti njezine tematike te odnosa etike i politike kako ih vidi Aristotel u tom čuvenom spisu koji zacijelo spada među njegove najoriginalnije.

¹ Svi citati iz *Nikomahove etike* u daljnjem tekstu navode se ovdje prema prijevodu Tomislava Ladana.

² Od općih djela o Aristotelu ovdje spominjemo: W. D. Ross, *Aristotle*, a complete exposition of his works and thought, New York 1960; — Walter Brocker, *Aristoteles*, Frankfurt/Main 1974.

- čije i različite upravo što se tiče dobrote. Dakle, dobro nije nešto zajedničko u odnosu prema jednoj Ideji. 25
- 12 Ali kako su onda te stvari dobre? Zacijelo nisu poput onih što su tek slučajno istog imena. Ili sva dobra proizlaze iz jednog ili pak pridonose jednom, ili su prije jedno prema razmjeru? Naime, kao što je vid u tijelu, tako je um u duši, i 20
- 13 štogod drugo drugdje. Nu možda je bolje time se sada ne baviti; posebno istraživanje bilo bi primjerenije drugoj vrsti filozofije¹. Isto je i što se tiče te Ideje. Ako čak i postoji jedno Dobro koje se općenito pridaje drugima te biva zasebito i posebno, jasno je da takvo čovjeku nije ni ostvarivo ni dostižno. A sada se traži upravo takvo. 30
- 14 Moglo bi se komu činiti kako je bolje spoznati takvo dobro radi dobara što su dostižna i ostvariva; jer imajući takvo kao nekakav obrazac, bolje bismo znali stvari koje su nama dobre, a ako 35
- 15 ih znamo, lakše ćemo ih postići. U tome razlogu ima neke vjerojatnoće, samo što se on ne slaže sa samim znanostima, jer iako sve one teže nekakvu dobru i nastoje naknaditi njegov manjak, zapostavljaju znanje o tome Dobru. Međutim, nije 1097 a
- 16 razložno da svi znalci² ne bi poznavali tako golemo pomagalo i ne bi ga čak ni tražili. Teško je, isto tako, vidjeti što će u njego\`u umijeću koristiti tkalcu ili tesaru znanje o tome dobru po sebi, ili kako će postati boljim liječnikom ili vojskovo- 10
- dom onaj tko je promatrao tu Ideju. A čini se da liječnik tako ne proučava ni zdravlje, nego ono koje pripada čovjeku, zapravo ono određenog bolesnika, jer liječi pojedinca. To nek je dosta o tome.
- VII. Vratimo se opet traženomu dobru pitajući što je ono. Ovo se čini različitim u različitim djelatnostima i umijećima; jedno je u liječničkoj zna- 5
- nosti, drugo u ratnoj vještini te slično u ostalima. Što je onda dobro u svakoj od njih? Zacijelo ono radi čega se čini sve ostalo; to je zdravlje u liječničkoj znanosti, pobjeda u ratnoj vještini, kuća u graditeljstvu — u svakome području drugo — ali u svakoj djelatnosti i pothvatu to je svrha, jer radi nje svi čine sve. Stoga, ako postoji jedna svrha svih djelatnosti, bit će ona činidbeno dobro¹, pa ako ih bude i više, biti će isto. Tako je 20
- 2 dokaz i drukčijim putem stigao do iste točke, ali moramo pokušati da to još više projasnimo. Budući je bjelodano da postoji više svrha, i od tih mi jedne biramo radi drugih — kao bogatstvo, svirale i uopće oruđa — jasno je da sve one nisu krajnje, dok je najviše dobro zacijelo nešto krajnje. Stoga, ako postoji samo jedna krajnja svrha, ta će biti ono što tražimo; a ako ih je više, bit će to ona najkrajnjija² od njih. Ono što se traži radi sebe samog nazivamo krajnjijim od onoga što se traži radi čega drugog, i ono što se nikada ne traži radi čega drugog od onih stvari što se žele po sebi i radi drugog, dok ono što se traži samo radi sebe samog, a nikada radi čega drugog, nazivamo krajnjim u punome smislu. 25
- 3
- 4
- 5 Smatra se da je blaženstvo takvo više od bilo čega drugog; njega uvijek biramo radi njega samog, a nikada radi čega drugog; dočim čast, užitak, um, i sve kreposti biramo zaista i radi njih samih (jer i kad od tih ne bi ništa proizašlo, ipak bismo izabrali svaku od njih) ali i radi blaženstva, pretpostavljajući kako ćemo s pomoću njih postati blaženi. Međutim, blaženstvo nitko ne bira radi tih stvari, a ni radi bilo čega drugog. 30
- 6 Čini se da isto proizlazi i prema samodostatnosti. Drži se, naime, da je krajnje dobro samodostatno. Samodostatnim ne nazivamo ono što dostaje nekomu za sebe, tko živi osamljeničkim ži- 1097 b
- 5
- 10

¹ Misli se na metafiziku.

² Izvorno *τεχνίτης*, rukotvorac, umjetnik, obrtnik ili uopće: svaki vićnik ili znalac (o. p.).

¹ Izvorno *ἰὸ πραχτον ἀγαθόν* naime: ono dobro koje treba ostvariti činidbom.

² Ili najsavršenija (*το τελειότατον*).

votom, nego i za roditelje, djecu, ženu i uopće za prijatelje i sugrađane, jer je čovjek po naravi društvoan.¹ Nu tome se mora postaviti neka granica: jer protegne li se to na pradjedove i prauke te na prijatelje prijatelja, produžit će se u beskonačnost. Time ćemo se poslije pozabaviti.² Dakle, kao samodostatno određujemo ono što i izdvojeno čini život poželjnim i bez ikakve oskudice; a držimo kako je blaženstvo upravo takvo. I smatramo ga još najpoželjnijom od svih stvari, a ne kao nešto pribrojano, jer kad bi ono bilo tako pribrojano među ostalo, bjelodano bi postajalo poželjnijim i po dodatku najmanjeg od dobara, budući da pridodatak postaje pretičak dobara, a uvijek je poželjnije ono veće od dobara. Stoga je blaženstvo nešto krajnje i samodostatno, budući svrhom naših čina.

Ali i reći kako je blaženstvo najviše dobro čini se uobičajenim izjavkom, pa se traži jasnije tumačenje što je ono. Možda se do toga može doći odredi li se što je čovjekova zadaća. Jer kao što je frulaču, ikiparu i svakom umjetniku — a i svugdje gdje postoji neka zadaća i djelatnost — dobro i vrsnoća, čini se, u dotičnoj zadaći, tako bi bilo i čovjeku, ako postoji kakva njegova zadaća. Zar tesar i kožar imaju nekakve zadaće i djelatnosti, a čovjek ih nema, nego je rođen bez zadaće? Ili pak, kao što oko, ruka, noga i uopće svaki od dijelova bjelodano ima svoju zadaću, i čovjek je ima pored svih tih? A što bi ona onda bila? Samo življenje je, čini se, zajedničko i biljkama, dok mi tražimo ono svojstveno samo čovjeku; stoga moramo odstraniti životnu hranidbu i rastenje. Slijedio bi zatim osjetilni život, ali i on se čini zajedničkim i konju i volu i svakoj životinji. Preostaje djelatni život razumskog dijela. A

¹ Izvorno *πολιτικὸν δὲ ἀνθρώπος*, doslovno: čovjek je ono što je 'zajednično'; a u *Politici* (1253a 2) Aristotel dodaje u odredbi *ζῷον*, pa je čovjek tako 'društvena' ili 'državna' ili 'građanska' ili 'politička' životinja, (o. p.).

² Poglavlja X i XI i u IX knjizi X poglavlje.

taj je opet dijelom poslušan, dok dijelom posjeduje dotično načelo i proizvodi misao. Kako je i taj život dvoznačan, moramo postaviti da je život djelatnosti ono na što mislimo, jer je to i glavni smisao nazivka. Dakle, ako je čovjekova zadaća djelatnost duše prema razumu ili ne bez razuma, i kažemo li kako je zadaća nekog pojedinca i vrsnog pojedinca ista u rodu, kao u citarača i vrsnog citarača, i tako uopće u svim slučajevima, dodavši njegovoj zadaći izvrsnost prema vještini — jer je posao citarača citarati, a onoga vrsnog da to vrsno čini —; te ako je tomu tako (i ako postavimo da je zadaća čovjeku nekakav život, onakav koji je djelatnost i činidbe duše prema razumu, a vrsnu mužu da tako djeluje valjano i prikladno, i ako je svako djelo valjano izvedeno ukoliko je u skladu sa svojstvenom izvrsnošću: ako je tako) onda je ljudsko dobro djelatnost duše prema kreposti, a ako je više kreposti, u skladu s najboljom i najsavršenijom od njih. I valja još dodati: u potpunu životu. Jer jedna lasta ne čini proljeće, a ni jedan dan. Isto tako, jedan dan ili malo vremena ne čine ni sretnim ni blaženim.

Neka to bude kao ocrt dobra; isto tako prvo treba tek narisati, a zatim i naslikati. Ono što je dobro ocrtano čini se da je svakomu lako nastaviti i dovršiti, te da je vrijeme takvima dobar otkrivač i suradnik; otuda i nastadoše napreci u umijećima, jer svatko je kadar pridodati ono što nedostaje. A treba imati na umu i ono što je prije rečeno¹, pa ne tražiti točnost jednako u svemu, nego u svakoj stvari prema predloženom gradivu i u onolikoj mjeri koliko je primjereno datom istraživanju. Tako tesar i zemljomjer (geometar) različito traže pravi kut: prvi tek onoliko koliko je korisno za posao, drugi opet i što je i kakav je, jer je proučavatelj istine. Takvim načinom treba postupati i u ostalim stvarima, kako nuzgredice ne bi pretegnule nad glavnim zadatkom. Isto tako, ne treba jednako tražiti uzrok u

svima stvarima; u nekima je posve dostatno iznijeti činjenicu, kao kod počela; činjenica je naime i prvotna i počelo¹. Jedna počela shvaćamo indukcijom, druga zamjedbom, treća nekakvim priviknućem, a neka opet drukčije. Nu svaka moramo istraživati u skladu s njihovom naravi, i moramo se potruditi oko njihove točne odredbe, budući da su od velike važnosti po ono što slijedi. Čini se da je sam početak više od polovice neke cjeline, i rasvjetljava mnoge stvari koje istražujemo.

VIII. Stoga mi svoje počelo moramo istražiti ne samo na temelju zaključka i naših postavaka, nego i onoga što se o njemu općenito govori. Jer ako je postavak istinit, sve su činjenice u skladu s njim; ako je lažan, činjenice su ubrzo u nesuglasju s njim. Dakle, dobra su podijeljena na troje², pa su jedna nazvana izvanjskim, dok su druga ona duše i ona tijela; ona koja se tiču duše nazivamo najizvrsnijim i najpotpunijim dobrima, i duševne čine i djelatnosti postavljamo kao dobra duše. Tako bi naš stav bio prikladan barem prema tome mnijenju koje je drevno i s kojim se slažu mislioci. A točno je i što se kaže da su svrha svrhoviti čini i djelatnosti; jer tako ona pripada dobrima duše, a ne onim izvanjskim. S tom se odredbom slaže i nazor da blažen čovjek i živi blaženo i blaženo čini; jer već rekosmo da je blaženstvo dobro življenje i dobro činjenje. Isto tako, čini se, naša odredba sadržava sve tražene sastojine blaženstva, jer jednima je ono krepost, drugima razboritost, trećima nekakva mudrost, nekima sve one ili jedna od njih, s užitkom ili ne bez užitka, dok neki opet k tome pridodaju i izvanjsko blagostanje. Neki od tih nazora pripadaju mnoštvu i starima, a neki nekolicini izvršnika. Nije vjerojatno da su ijedni od njih po-

¹ Posrijedi je višeznačnost nazivka ἀρχή: početak, načelo.

² Prema Platonu (*Eutidem*, 279 A—B, *Fileb* 48 E *Zakoni*, 743 E.).

griješili u cijelosti, nego su prije u pravu u jedno-me od toga ili u većini stvari. Naša odredba je u skladu s onima koji kažu da je blaženstvo krepost i neka posebna krepost, jer krepost sadržava kreposnu djelatnost. Ali nije mala razlika postavili se najviše dobro u posjed ili u uporabu, u stanje uma ili u djelovanje. Stanje, naime, može postojati bez ikakva dobra učinka — kao kad čovjek spava ili je kako drukčije nedjelatan —, dok djelovanje ne može: takav će po nužnosti djelovati, i dobro djelovati. Kao što ni na olimpijskim priredbama ne stječu vijenac oni najkrasniji i najsnažniji, nego oni što se natječu (jer od tih neki pobjeđuju), tako i oni koji djeluju s pravom postaju dionicima krasota i dobrota u životu. A njihov je život i sam po sebi ugodan. Jer ugodna je duševno iskustvo; svakomu je, naime, ugodno ono čega se kaže da je ljubitelj, pa je tako konj ugodan ljubitelju konja, prizor ljubitelju prizora, i na isti način pravedni čini ljubitelju pravednosti i općenito kreposna djela ljubitelju kreposti. Većini ljudi ugone se sukobljavaju jedne s drugima, jer nisu takve po naravi, dok su ljubiteljima ljepote ugodne one stvari koje su ugodne po naravi; takva su i djela što su u skladu s kreposću, pa su ona ugodna i takvima a i sama po sebi. Njihovu životu ne treba stoga nikakva ugodna kao nekakav prišivak, nego on posjeduje ugodu u sebi samome. Uz to što je rečeno, nije ni dobar nitko tko ne uživa u lijepim djelima, jer nitko ne bi nazvao pravednim onoga tko ne uživa činiti pravedna djela, niti slobodoumnim onoga tko ne uživa u slobodoumnim činima, te isto tako i u drugim slučajevima. Ako je tomu tako, onda su djela u skladu s kreposću doista ugodna sama po sebi. A uz to su i dobra i lijepa, i to oboje u najvišoj mjeri, jer izvršnik lijepo prosuđuje o njima, prosuđuje onako kako već rekosmo. Dakle, blaženstvo je i najbolje i najljepše i najugodnije, i ta se svojstva ne razdvajaju kao prema delskome natpisu:

gradeći postajemo graditelji i citarajući citarači; isto tako, čineći pravedna djela postajemo pravedni, čineći umjerena umjereni i čineći hrabra djela hrabri. O tome svjedoči ono što se događa u državama. Zakonodavci navikavajući ih čine građane dobrima, i to je želja svakomu zakonodavcu, te oni koji toga ne poluču promaše, i u tome se razlikuje dobar ustav od lošega.

I dalje, po istim uzrocima i po istim sredstvima svaka krepost i nastaje i propada, a slično i svako umijeće; naime, iz citaranja postaju i dobri i loši citarači. A primjereno tome i graditelji i svi ostali; po dobroj gradnji postat će dobri graditelji, a po lošoj loši. Ako ne bi bilo tako, nitko ne bi trebao učitelja, nego bi se svi rađali ili dobri ili loši. Tako je i s krepostima; po svojim činima u odnošajima s drugim ljudima postajemo pravedni ili nepravedni, a po svojim činima u pogibelji — naviknuti strahovati ili uzdati se, bivamo hrabri ili strašljivi. Isto je tako i sa željama i srdžbama: jedni ljudi postaju umjereni i blagoudušni, drugi neobuzdani i rasrdljivi, ponašajući se na jedan ili na drugi način u tim okolnostima. Jednom riječju: iz jednakih djelatnosti nastaju i jednaka stanja. Stoga djelatnosti moraju imati stanovitu kakvoću; jer njihovim razlikama odgovaraju susljedna stanja. Naime, nije mala razlika da li je tkogod od mladosti naviknuo na ovakve ili onakve običaje, nego je ona velika, pa i cjelokupna razlika.

II. Budući sadašnje istraživanje nije radi znanstvene spoznaje, kao u drugim granama (jer ne proučavamo kako bismo spoznali što je krepost, nego da postanemo dobri, inače nam ona ne bi ništa koristila), nužno je razvidjeti ono što se tiče djelatnosti, naime: kako ih treba izvršiti, jer — kao što rekosmo — one određuju susljedna stanja.

Zatim, da treba djelovati prema pravom načelu zajednička je značajka i mora se pretpostaviti — o čemu će se poslije govoriti:¹ i što je pravo na-

3 čelo i kako se odnosi prema ostalim krepostima. Nu prije nek se pristane na to da se cijeli poučak o činidbi mora izložiti u ocrtu a ne u točnim pojedinostima, kao što rekosmo i u početku,¹ da takva izvješća treba zahtijevati u skladu s gradivom. U stvarima koje se tiču čudorednih čina i probitačnosti nema ničega čvrstoga kao ni u pitanjima zdravlja. Budući je takvo općenito izvješće, još je manje točnosti u onome o pojedinačnim slučajevima; kako oni ne potpadaju ni pod kakvo znanje ni strukovnu predaju, moraju uvijek sami djelatelji uvidjeti što je primjereno prigodi, kao u liječničkom i kormilarskom umijeću. Ali iako je naše sadašnje izlaganje takvo, moramo pokušati pomoći u tome.

6 Prvo, dakle, treba razmotriti ovo: kako je narav tih stvari da ih uništava manjak i višak, kao što vidimo u slučaju snage i zdravlja (jer se kod nevidljivih predmeta treba poslužiti svjedočanstvom onih vidljivih); naime, i pretjerana i manjkava vježba uništava snagu, jednako kao što i suvišno i manjkavo jelo i pilo uništava zdravlje, dok ga primjerena količina i stvara i povećava i održava. A tako je i s umjerenošću, hrabrošću i ostalim krepostima. Onaj tko od svega bježi i boji se i ničemu se ne opire postaje plašljivac; onaj pak tko se ničega ne boji i srlja u sve postaje drzak; isto tako onaj tko se upušta u svaku nasladu i ne susteže se ni od kakve postaje neobuzdan, dok onaj tko izbjegava sve užitke, poput prostih osoba, postaje neosjetljiv. Dakle, umjerenost i hrabrost uništavaju i višak i manjak, dok ih srednost održava.

8 Ali ne bivaju od njih i zbog njih samo njihovi nastanci, porasti i prestanci, nego će se i njihove djelatnosti odvijati u njima; tako je u svih vidljivijih primjera, kao u slučaju snage; ona nastaje obilnom hranom i mnogim naporima, što će opet najbolje uzmoći snažan čovjek. Tako je

i s krepostima; postajemo umjereni ustežući se od užitaka, a postavši takvima najbolje se uzmažemo ustezati od njih. Isto je i s hrabrošću: navilcavajući se prezirati strahote i oduprijeti im se, postajemo hrabri, a postavši takvi najbolje ćemo uzmoći oduprijeti se strahotama.

Užitak ili bol koji prati djela treba uzeti kao pokazatelj njihovih stanja. Onaj tko se usteže od tjelesnih naslada i uživa u samome tome taj je umjeren; onaj kojemu je takvo što tegotno taj je neobuzdan; onaj opet tko izdržava strahote i uživa, ili mu barem nije mučno, taj je hrabar; kojega to boli taj je strašljivac. Jer čudoredna krepost se bavi užicima i bolima. Naime, zbog užitka činimo ružne stvari, a zbog bola se uzdržavamo od lijepih. Stoga, kako Platon kaže,¹ trebali bismo se već od djetinjstva odgajati tako da osjećamo radost i bol kako treba, jer to je pravi odgoj.

I zatim, ako se kreposti bave djelatnostima i čuvstvima, a svako čuvstvo i svaku djelatnost prate užitak i bol, onda će se zbog toga i krepost baviti užicima i bolovima. A to pokazuju i kazne koje se izvršavaju tima sredstvima; one su, naime, nekakav lijek, a lijekovi po svojoj naravi djeluju s pomoću opreka.² I opet, kao što maloprije rekosmo,³ svako stanje duše ima narav koja je suodnosna i zabavljena onim stvarima po kojima naravno postaje boljom ili gorom; ali ljudi postaju loši zbog užitaka i bolova, naime: težeći za njima i izbjegavajući ih, bilo one koje ne treba ili kad ne treba ili kako ne treba, bilo kojim drugim načinom kojim se te stvari načelno raz-

¹ Zakoni 653 A, Država 401 E —402 A.

² Naime: *contraria contrarias curantur*, što je suprotno geslu *similia similibus curantur*, koje vrijedi za homeopatiju. Ovdje se misli na to kako se ognjica liječi hlađenjem, a prehlada toplinom (o. p.).

³ a27—b3

lučuju. Stoga neki¹ i određuju kreposti kao stanja neke bešćutnosti i smirenosti, iako ne postupaju i dobro, jer govore posve općenito, a ne 'kako treba' i 'kako ne treba' i 'kad treba ili ne treba' i ostalo što se pridaje. Stoga se pretpostavlja da je krepost ona djelatnost koja teži najboljemu što se tiče užitaka i bolova, dok je porok suprotno tome.

I slijedeće nam može pokazati kako se dotične stvari bave istim. Budući da postoji troje koje se bira i troje koje se izbjegava — lijepo, korisno i ugodno, te njihove opreke: ružno, škodljivo i bolno —, u odnosu prema tima dobar čovjek postupa ispravno, dok zao postupa pogrešno, a osobito što se tiče užitka; on je, naime, zajednički životinjama i prati sve predmete izbora; a i lijepo i korisno čine se ugodnim. To se usadilo u svima nama već od prvog djetinjstva; stoga je teško izbrisati to čuvstvo toliko ukorijenjeno u životu. Zbog toga su nama, jednima manje drugima više, i mjerilo djelatnosti upravo užitak i bol. S toga razloga o njima mora biti cijela rasprava, jer nije od malena učinka na naše postupke da li ispravno ili pogrešno ćutimo ugodu ili bol.

Uz to, teže je boriti se protiv užitaka negoli protiv strasti, kao što kaže Heraklit,² ali onim što je teže uvijek se bave i umijeće i krepost, jer i ono što je dobro bolje je ako je teže. Stoga je sav posao i kreposti i državničkog umijeća baviti se užicima i bolima, jer onaj tko se tima dobro služi bit će dobar, a tko loše loš.

¹ Vjerojatno se misli na Speusipa i njegove sljedbenike, iako se sloboda od strasti i čuvstava (bešćutnost, *ἀπάθεια*) kao ideal javlja tek u stoika.

² Posrijedi je odlomak 85, koji glasi »Protiv *thumos-a* boriti se teško je; ono što poželi, to i po cijenu duše kupuje«, gdje ključna riječ (*θυμός*) znači duh, život, srce, a ovdje vjerojatno *uzbuđenost* ili strast.